

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-176>

УДК 368.86

Страхування цивільно-правової відповідальності та чинники його розвитку в Україні

Терещенко Т.Є.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів
Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро

Самокиш М.О.

студентка
Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро

У статті визначено сутність та особливості підгалузі страхування цивільно-правової відповідальності, проаналізовано важливість реалізації та поширення продуктів страхування цивільно-правової відповідальності, визначено значення страхування цивільно-правової відповідальності, оцінено європейський розвиток страхування цивільної відповідальності, проаналізовано стан підгалузі в контексті страхового ринку України.

Ключові слова: страхування, галузь страхування відповідальності, страхування цивільно-правової відповідальності, особливість страхування, страховий ринок, розвиток страхування.

Терещенко Т.Е., Самокиш М.А. СТРАХОВАНИЕ-ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ФАКТОРЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье определена сущность и особенности подотрасли страхования гражданско-правовой ответственности, проанализированы важность реализации и распространения продуктов страхования гражданско-правовой ответственности, определено значение страхования гражданско-правовой ответственности, оценено европейское развитие страхования гражданской ответственности, проанализировано состояние подотрасли в контексте страхового рынка Украины.

Ключевые слова: страхование, отрасль страхование ответственности, страхование гражданско-правовой ответственности, особенность страхования, страховой рынок, развитие страхования.

Tereshchenko T.Y., Samokysh M.A. INSURANCE OF CIVIL-LEGAL LIABILITY AND FACTORS OF ITS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article defined the Essence and Features of the sub-area of civil liability insurance, analyzed the importance of the implementation and distribution of insurance products of civil liability, determined the importance of civil liability insurance, assessed the European development of civil liability insurance, analyzed the state of the sub-sector in the context of insurance sites of Ukraine.

Keywords: insurance, liability insurance industry, civil liability insurance, specialty of insurance, insurance market, insurance development.

Постановка проблеми. Наразі в українській економіці відбуваються кризові явища, що безпосередньо впливають на всі фінансові процеси держави та призводить до створення умов невизначеності. Одним з можливих шляхів підвищення стабільності фінансової сфери нашої країни є посилення ролі страхування не тільки в цілому, але й розвиток страхування цивільно-правової відповідальності безпосередньо. Розвиток страхування цивільно-правової відповідальності впливає не тільки на якість роботи конкретної страхової компанії, а й в кінцевому рахунку на підвищення рівня соціально-економічного добробуту населення всієї держави та стабільності економічної системи України.

Необхідним стає посилення ролі цієї підгалузі страхування, шляхи досягання якої мають свої специфічні особливості, тому вважаємо за потрібне здійснення аналізу світової практики та розробку якісних рекомендації щодо розвитку та посилення вагомості страхування цивільно-правової відповідальності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку страхування цивільно-правової відповідальності були досліджені у працях таких вітчизняних та закордонних науковців, як В. Д. Базилевич, О. М. Залетов, Л. М. Лесик, С. С. Осадець, Я. П. Шумелда, Ю.О. Сплетухов, В.Г. Ульяніщев, Т.А. Федорова, І.Е. Шинкаренко, Р.Т. Юлдашев та інших. Проте аспектам розвитку страхування

цивільно-правової відповідальності в Україні було приділено недостатньо уваги, тому залишається відкритим питання створення ефективних рекомендацій щодо покращення стану підгалузі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні підгалузь страхування цивільно-правової відповідальності на жаль не отримала належного рівня опрацювання науковцями, тому інформаційна та практична база дослідження питань розвитку цієї теми є недосконалою. Потрібно якісно оцінити та проаналізувати стан цивільно-правової відповідальності в нашій державі.

Формулювання цілей статті. Постає питання визначення важливості впливу страхування цивільно-правової відповідальності на стан страхового ринку України, визначення переваг розвитку цієї підгалузі та проблем її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У чинних нормативно-правових документах України з питань страхової діяльності страхування відповідальності визначається як самостійна галузь страхування, поряд з особистим та майновим страхуванням. Згідно із Законом України «Про страхування» [1], страхування відповідальності визначається як майнові інтереси, зазначені в договорі, які не суперечать закону та можуть бути пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі та її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі.

Страхування відповідальності сформувалось в самостійну галузь відносно нещодавно. Наразі в Україні ця галузь страхування тільки починає розвиватись. Закордоном страхування відповідальності отримало значно потужніший розвиток, а відсоток премії за цим видом страхування навіть більший, ніж за майновими видами. Приводом до розвитку є те, що страхування відповідальності забезпечує захист важливих соціально-економічних явищ та має на меті забезпечити високий рівень життя та добробуту населення країни [2, с. 50].

Особливе місце у страхування відповідальності займає страхування цивільно-правової відповідальності. Особливістю страхування цивільно-правової відповідальності є те, що на відміну від інших, підгалузь відіграє подвійну роль – з одного боку вона захищає страхувальника, адже саме він може порушити свої обов'язки, чим може викликати вчинення шкоди іншим особі або їх майна, з іншого боку – страхування відповідальності

захищає осіб та майно, які навіть не зазначені у договорі страхування від шкоди, яку страхувальник може їм нанести [3, с. 381]. Також важливо, що страхова компанія з початком дії такого договору страхування створює специфічний резервний фонд, який може покрити збитки потерпілих навіть якщо у страхувальника немає коштів (в рамках та за правилами, визначеними у договорі страхування).

Специфічна особливість страхування цивільної відповідальності полягає в тому, що об'єктом страхування є не конкретна особиста власність громадянина чи організації, як в страхуванні майна, та ненастання подій, пов'язаних з життям або працездатністю громадянина, який уклав договір, що характерно для особистого страхування, а відповідальність перед третіми особами. Таким чином, безпосереднім об'єктом страхування відповідальності є економічний інтерес потенційних осіб, які завдали шкоду, які в кожному страховому випадку знаходять конкретний грошовий вираз [4, с. 573].

Законом України «Про страхування» [1] визначені певні види страхування цивільної відповідальності за формами проведення. Добровільні види можуть з'являтися досить швидко і існують на правилах окремої страхової компанії, на які вона отримує ліцензію. Серед добровільних видів страхування в законі є наступні:

- страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
- страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Обов'язкові види, як відомо, повністю регулюються законодавчою базою нашої держави, а тому в Законі України «Про страхування» [1] вони визначені усі, а саме станом на 01.12.2018 року в Україні існують такі види обов'язкового страхування цивільної відповідальності:

- страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВВНТЗ);
- страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання, що надає послуги із транспортування та/або зберігання транспортних засобів у разі тимчасового затримання транспортних засобів, за шкоду, яка може бути заподіяна транспортному засобу при здійсненні транспортування;

– страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежо-вибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій;

– страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довіллю, здоров'ю людей;

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;

– страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну;

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів;

– страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно унаслідок проведення вибухових робіт;

– страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса.

Наразі в Україні більш поширені обов'язкові види страхування цивільної відповідальності, адже більшість з цих видів мають підтримувати високий рівень соціально-економічного стану населення, що є важливою функцією держави. Тобто Україна впроваджує ці види страхування задля підтримки населення країни, покращення екології та забезпечення гідного рівня захисту.

Проаналізувавши європейський розвиток страхування цивільної відповідальності можливо зазначити, що основними недоліками національної системи страхування є те, що держава законодавчими актами та законами занадто жорстко контролює процес продажу та виконання договорів обов'язкового страхування цивільної відповідальності, тому страхові компанії не можуть запропонувати більш привабливі варіанти таких договорів. Якщо у країнах ЄС згідно із страховим законодавством обов'язкові види страхування існують у більш вільній формі (наприклад визначена лише страхова сума) [5], то в нашій країні страховики не можуть коригувати тарифи,

змінювати умови або контролювати процес урегулювання збитків.

На основі даних щодо надходжень премій та виплат підгалузі страхування цивільної відповідальності всіх страхових компаній України за останні три роки, які наведено Федерацією страхових посередників України [6], проаналізовано динаміку премій за цією підгалуззю та середній рівень виплат. Отримані результати наведено у таблицях 1 і 2, а також на рисунках 1 та 2.

Проаналізувавши динаміку надходжень чистих страхових премій було виявлено, що найбільше страхових премій за страхування цивільної відповідальності український ринок отримує від страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів за внутрішніми договорами. Це пов'язано з великою кількістю автовласників в Україні, які повинні придбати обов'язковий поліс ОСЦПВВНТЗ. З року в рік страхові премії за цим видом зростають, у 2017 році порівняно з 2016 роком відбулось зростання на 323,8 млн. грн. або на 9,6%, що свідчить про позитивну тенденцію. Страхування цивільної відповідальності за міжнародними договорами також має тенденцію до зростання. В 2017 році порівняно з 2016 роком обсяги надходжень чистих страхових премій за цим видом зросли на 75,6 млн. грн. або на 7,7%. Страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за 2017 рік збільшило обсяги на 6,4 млн. грн. або на 3,4%, що є позитивним у розвитку зазначеної підгалузі страхування. За іншими видами також спостерігається тенденція зростання.

Динаміку чистих страхових премій представлено на рисунку 1.

Окрім обсягів отриманих премій важливим є аналіз обсягів виплат за страховими продуктами цивільної відповідальності на українському страховому ринку за останні роки. Результати аналізу згруповано у таблиці 2.

Проаналізувавши динаміку виплат за страхуванням цивільної відповідальності страховиків України за 2015-2017 роки було виявлено, що найбільші виплати страховий ринок України сплачує за страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів за внутрішніми договорами. За 2017 рік виплати склали 1886,5 млн. грн., що на 479,6 млн. грн. або на 34,1% більше, ніж на кінець 2016 року. Виплати за страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів за міжнародними договорами також мають тенденцію до зрос-

тання. На кінець 2017 року виплати за цим видом становили 336,1 млн. грн., що відносно також більше на 17,3%, ніж на кінець 2016 року. Виплати за страхування цивільної

відповідальності оператора ядерної установки зменшились у 2017 році на 37,5% і становили 2 млн. грн. Виплати за страхуванням цивільної відповідальності суб'єктів господа-

Рис. 1. Динаміка обсягів отриманих премій за страхуванням цивільної відповідальності страховими компаніями України за 2015-2017 рр., млн. грн.

Таблиця 1

Динаміка надходжень чистих страхових премій за страхуванням цивільної відповідальності страховими компаніями України за 2015-2017 роки, млн. грн.

Вид страхування	2015	2016	2017	Абс.відх.(+/-)		Відн. відх. (%)	
				2016/2015	2017/2016	2016/2015	2017/2016
Страхування цивільної відповідальності власників ТЗ (внутрішні договори)	2907,4	3366,2	3690,0	458,8	323,8	15,8	9,6
Страхування цивільної відповідальності власників ТЗ (міжнародні договори)	834,6	981,5	1057,1	146,9	75,6	17,6	7,7
Страхування цивільної відпов. оператора ядерної установки	182,4	188,8	195,2	6,4	6,4	3,5	3,4
Страхування цивіл. відповід. за шкоду, яку може бути завдано пожежами та аваріями на об'єктах підвищ. небезпеки	19,7	23,5	25,3	3,8	1,8	19,3	7,7
Страхування цивіл. відповід. громадян, що мають зброю	8,6	7,3	7,59	-1,3	0,29	-15,1	4,0
Страхування цивіл. відповід. суб'єктів за шкоду від пестицидів та агрохімікатів	0,07	0,0	0,01	-0,07	0,01	-100,0	X
Страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса	2,30	6,0	7,67	3,7	1,67	160,9	27,8

Джерело: розробка авторів на основі даних сайту Федерації страхових посередників України [6]

Таблиця 2

**Динаміка виплат за страхуванням цивільної відповідальності
страховими компаніями України за 2015-2017 рр., млн. грн.**

Вид страхування	2015	2016	2017	Абс.відх.(+/-)		Відн. відх. (%)	
				2016/ 2015	2017/ 2016	2016/ 2015	2017/ 2016
Страхування цивільної відпов. власників ТЗ (внутрішні дог.)	1100,9	1406,9	1886,5	306	479,6	27,8	34,1
Страхування цивільної відпов. власників ТЗ (міжнародні дог.)	200,6	286,6	336,1	86	49,5	42,9	17,3
Страхування цивільної відпов. оператора ядерної установки	2,9	3,2	2,0	0,3	-1,2	10,3	-37,5
Страхування цивіл. відповід. за шкоду, яку може бути завдано пожежами та аваріями на об'єктах підвищ. небезпеки	0,08	0,03	0,3	-0,05	0,27	-62,5	900,0
Страхування цивіл. відповід. громадян, що мають зброю	0,05	0,01	0,01	-0,04	0	-80,0	0,0

Джерело: розробка авторів на основі даних сайту Федерації страхових посередників України [6]

рювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, зросли на 270 тис. грн., що у відносному відхиленні є значним збільшенням показника. Виплати за страхуванням цивільної відповідальності осіб, що мають у володінні зброю за шкоду, яка може бути завдана, майже не змінилися і залишаються на рівні 0,01 млн. грн. за 2017 рік. За іншими видами страхування цивільної відповідальності виплати останні роки не відбувались.

Динаміка виплат на страховому ринку України за страхуванням цивільної відповідальності також зображена на рисунку 2.

Рівень виплат страхових компаній дає змогу оцінити наскільки виправдана страхова справа та яка ризиковість проведення страхування. Рівень виплат визначається як співвідношення виплат до премій і оцінює який відсоток зібраних премій компанія виплачує страхувальникам. Проаналізувавши страхові премії та страхові виплати всього українського ринку за страхуванням цивільної відповідальності було розраховано динаміку рівня виплат за останні три роки, яку можна оцінити у рисунку 3.

Проаналізувавши рівень виплат за видами страхування цивільної відповідальності українськими страховими компаніями за 2015-2017 роки було виявлено, що найбільш ризиковим видом страхування в Україні у 2017 році стало страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів за внутрішніми договорами, рівень виплат за яким становив 51,1%, що на 9,3% більше в абсолютному значенні, ніж у 2016 році. Це є

негативним чинником у діяльності страхового ринку України. Рівень виплат за страхуванням цивільної відповідальності за міжнародними договорами у 2017 році також збільшився на 2,6% та склав 31,8% у порівнянні з 2016 роком. Рівень виплат за іншими видами є незначним.

Страховий ринок України в контексті страхування цивільної відповідальності є недосконалим. Обсяги надходжень за деякими видами страхування значно переважають над іншими та мають занадто високі рівні виплат, що підвищує ризиковість страхування цивільної відповідальності.

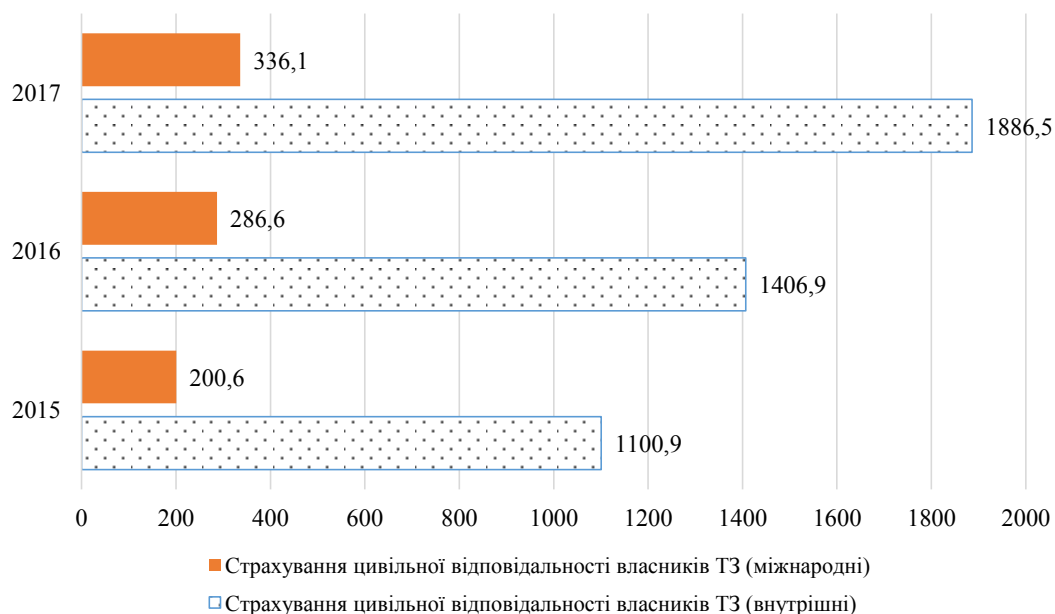
Серед основних проблем розвитку страхування цивільно-правової відповідальності в Україні можна виділити наступні:

- жорстке регулювання процесу проведення страхування з боку влади України, що виражається у повному контролі всіх складових договору страхування – страхової суми, страхового тарифу, переліку страхових випадків, тощо;

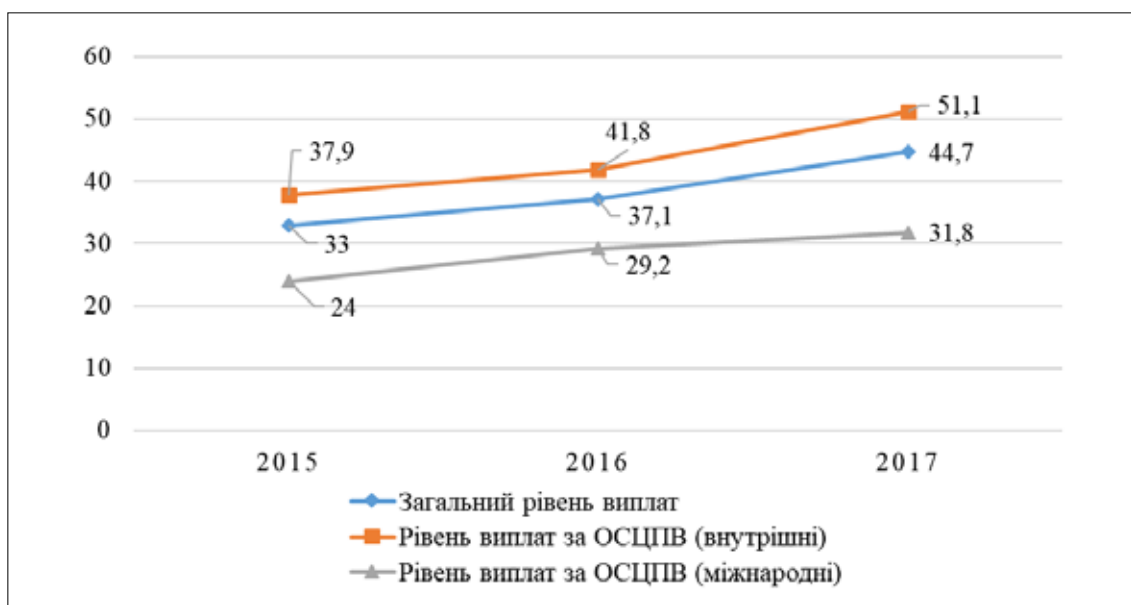
- недостатнє інформаційне забезпечення українців щодо обов'язковості укладання договору страхування, що призводить до нівелювання вагомості цих видів страхування;

- попри обов'язковість певних видів страхування цивільної відповідальності певна частка українців свідомо уникає звернення до страхових компаній, що зменшує соціально-економічний ефект цієї страхової підгалузі;

- низькі страхові тарифи призводять до значного відриву між тарифом та виплатами, що зменшує бажання страховиків пропонувати деякі види страхових продуктів.

Рис. 2. Динаміка обсягів виплат за страхуванням цивільної відповідальності страховиків України за період 2015-2017 роки, млн. грн.

Рис. 3. Динаміка змін рівня виплат за страхування цивільної відповідальності на страховому ринку України за 2015-2017 рр., %

Проте варто відзначити, що ці проблеми можна вирішити. Для цього пропонується декілька рекомендацій щодо покращення стану підгалузі в цілому, серед них:

1. Підвищення ефективності застосування стимулюючої системи «бонус-малус» при укладанні внутрішніх договорів страхування, що призведе до підвищення попиту на страхові продукти галузі.

2. Зміна законодавчої бази щодо відміни частини вимог щодо укладання договору страхування цивільної відповідальності, що призведе до адекватної системи страхування, в якій всі складові будуть розраховані актуарієм задля мінімізації ризиків страхового ринку.

3. Створення та розвиток нових страхових продуктів підгалузі цивільно-правової відповідальності, які будуть забезпечувати

захист відповідальності інших професій, наприклад діяльності адвокатів та фінансових аналітиків.

4. Впровадження міжнародних стандартів платоспроможності Solvency II, що призведе до покращення стану підгалузі та підвищення якості страхування в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поступовий розвиток страхування відповідальності в Україні пов'язаний з тим, що фізичні та юридичні особи починають збільшувати свої витрати на отримання високого рівня безпечності свого життя та бізнесу, потроху зростає потреба у захисті своїх майнових інтересів від непередбачуваних ризиків. Зростають обсяги зібраних премій, проте

обсяги виплат зростають швидше. Посилення ролі страхування цивільно-правової відповідальності може якісно змінити страховий ринок України та привнести в нього додаткові кошти. Для страхових компаній покращення стану підгалузі також є позитивним чинником, адже збільшить попит на страхові послуги.

Для покращення рівня розвитку страхування цивільно-правової відповідальності потрібно підвищувати попит підгалузі та покращувати рівень інформаційного забезпечення українців про соціально-економічний ефект цих видів страхування. Також необхідною складовою є зменшення рівня контролю та зміна умов законодавчої бази з приводу основних положень страхових договорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про страхування»: Закон України від 07 березня 1996р. № 85/96-ВР (в редакції Закону від 04.10.2001 р. № 2745-III) / Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 25.11.2018).
2. Терещенко Т.Є. Соціально-економічний зміст і значення страхування відповідальності, його місце у системі страхування. Вісник ДДФА: Економічні науки: Наук.-теорет. журнал. 2011. № 1 (25). С. 49 – 55.
3. Осадець С. С. Страхування : підручник. Київ: КНЕУ, 2008. 528 с.
4. Токарева В. О. Историчні аспекти страхування цивільної відповідальності. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 59. С. 571-577.
5. Жук О.О. Зарубіжний досвід у сфері страхування та можливості його використання. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 2. С. 215-218.
6. Статистика страхового ринку за галузями за 2015-2017 роки / Федерація страхових посередників України: офіційний сайт. URL: http://fspu.com.ua/statystyka_vidomosti_pro_poserednycku_dijalnist.
7. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України: офіційний сайт. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-ryнку-Ukrainy.html>.

REFERENCES:

1. VRU, Law of Ukraine (1996), Strahuvannya [Law of Ukraine „Insurance“], dated March 7, 1996 No. 85/96-BP, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (related to 20 Novembre 2018) [Ukraine].
2. Tereshchenko T.E. (2011), “Sotsial'no-ekonomichnyj zmist i znachennia strakhuvannia vidpovidal'nosti, joho mistse u systemi strakhuvannia”, [Socio-economic content and importance of liability insurance, its place in the insurance system], Visnyk DDFA: Ekonomichni nauky: Nauk.-teoret. Zhurnal., [Journal Herald of the DDFA: Economic Sciences], vol.1(25) pp.49-55 [Ukraine].
3. Osadets S.S. (2008), Strahuvannya [Insurance], KNEU, Kuiv, 528 p. [Ukraine]
4. Tokareva V. O. (2011), “Istorychni aspekty strakhuvannia tsyvil'noi vidpovidal'nosti”, [Historical aspects of civil liability insurance], Aktual'ni problemy derzhavy i prava, [Actual problems of state and law] Vol.59 [Ukraine].
5. Zhuk O.O. (2014), “Zarubizhnyj dosvid u sferi strakhuvannia ta mozhlyvosti joho vykorystannia” [Foreign experience in the field of insurance and the possibility of its use], journal Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. [Foreign Trade: Economics, Finance, Law], vol.2, pp.215-218 [Ukraine]
6. Federation of insurance of Ukraine (2018), “Statistics of the insurance market of Ukraine 2015-2017 years” official site, available at: http://fspu.com.ua/statystyka_vidomosti_pro_poserednycku_dijalnist [Ukraine]
7. Natsional'na komisiia z rehuliuвання rynku finansovykh posluh Ukrainy (2018), “Statistics of the insurance market of Ukraine 2015-2017 years”official site, available at: <http://www.dfp.gov.ua> [Ukraine].